
Legile lui Duverger. Influența sistemelor electorale asupra sistemelor de partid

---

The article builds on the famous Duverger's Laws, established in the 1950s regarding the influence of electoral systems on party systems. Duverger's work gave rise to extensive debates. The critics question not just the patterns proposed by Duverger, but also his methodology: whether it is really possible to talk about true social "laws", which can be verified and falsified. The present article tries to clarify the relationship between the electoral systems and the party systems summing up the most important contributions that have enriched the social sciences in the past half century.

Duverger's Law, electoral system, party system, PR system, plurality system, strategic voting

Introducere

Studiul asupra sistemelor electorale și asupra efectelor acestora are o istorie mai lungă de un secol. Totuși, până acum douăzeci de ani, Lijphart [1984] sublinia absența dezvoltării acestui domeniu de investigație din punct de vedere metodologic și substanțial. Una din problemele acestei abordări era diferența dintre cele două tradiții de studii, cea europeană și cea americană, care, deși se ocupau de aceleași teme, urmăreau un parcurs metodologic și o strategie de cercetare diferite.

Andrea Menna

Tradiția clasică europeană, de la Duverger până în prezent, a pus accent asupra capacității de manipulare a sistemelor electorale în raport cu partidele, folosind o perspectivă de cercetare empirică și comparată. În schimb, tradiția bazată pe teoria alegerii raționale, caracterizată de o metodă deductivă, a arătat interes pentru aptitudinile manipulatorii a regulilor de vot în relație cu electorii și candidații.

După cel de-al Doilea Război Mondial începe o analiză mai riguroasă a funcționării și a consecințelor sistemelor electorale, o analiză concepută de Duverger, de o rigoare științifică până atunci absentă. Duverger a investigat în principal relația dintre sistemele

electorale și sistemele de partide. Faimoasele *legi* au deschis o dezbateră de lungă durată, deseori în manieră critică, ce a ocupat un rol deosebit pentru teoreticienii care aparțin acestui segment de studii. Acest lucru a făcut posibilă, prin cercetări empirice din ce în ce mai aprofundate, conturarea ipotezelor dintre sistemele electorale și sistemele de partid, deși mulți au considerat până atunci că „politologii nu au fost capabili să stabilească o conexiune clară între acești factori”¹. Totuși, această dezbateră a contribuit la închistarea cercetării despre sistemele electorale în limitele abordării lui Duverger.

Această abordare, de tip *cantitativ*, tinde să privilegieze mai mult *mecanica* în transformarea voturilor în locuri decât efectele psihologice asupra electorului și să prefere *concepția instituționalistă*, în locul celei a determinismului social, pentru a explica dinamica dintre un sistem electoral și sistemul de partide.

Legile lui Duverger

Despre consecințele politice ale sistemelor electorale, Maurice Duverger, în celebrul său volum *Les Partis politiques*, realizează o schemă care, după părerea sa, „este cu siguranță cea mai apropiată de o adevărată lege sociologică”². Formula este următoarea: „scrutinul majoritar într-un singur tur tinde la dualismul partidelor”³.

Abordarea sa debutează cu cheia de lectură sociologică folosită față de fenomenele politice și sociale și, mai exact, prin următoarea afirmație: „modelul bipartidic pare să aibă un caracter natural”. Duverger pornește de la natura dualistă pe care ar avea-o politica. Orice politică, pentru Duverger, implică o alegere între două tipuri de soluții. Asta ar însemna că centrul nu există în politică: „Poate exista un partid de centru, dar nu o tendință de centru, o doctrină centristă [...] Centrul nu este decât regruparea «artificială» a părții drepte a stângii și a părții stângi a drepte. Destinul centrului este să fie dezmembrat, dezechilibrat, distrus”. Duverger susține că toate confruntările în istorie au fost dualiste și că, ori de câte ori opinia publică are de-a face cu probleme cruciale, ea se cristalizează în jurul a doi poli opuși, așa că „mișcarea naturală a societăților înclină înspre bipartidism”⁴.

Odată identificat caracterul natural al bipartidismului, trebuie explicat de ce în unele țări (de exemplu, țările anglo-saxone) s-a instituționalizat ușor acest model bipartidic și în altele (în Europa continentală) nu a găsit teren fertil. În acest context iese la suprafață abordarea *instituționalistă* a lui Duverger. Explicația teoreticianului este aceea că factorul determinant în mecanica analizată este de tip instituțional și, mai exact, că sistemul electoral determină sistemul de partid. În acest sens, Duverger formulează următoarele *legi*. Prima lege – așa cum am văzut mai devreme – declară că scrutinul majoritar simplu, cunoscut și sub numele *plurality*, produce un sistem de partid de tip dualist. Duverger relevă o frecvență a cazurilor analizate și o folosește ca bază a teoriei lui: țările dualiste au un sistem majoritar și țările cu un sistem majoritar sunt dualiste, și excepțiile sunt „foarte rare și pot fi explicate în mod general prin circumstanțe particulare”⁵. A doua lege sau *ipoteză*⁶ declară că „scrutinul majoritar cu două tururi sau reprezentare proporțională tinde la pluripartidism”⁷ și că toate țările care adoptă sistemul cu două tururi de scrutin sunt țări cu pluripartidism și „în nicio țară din lume sistemul proporțional nu a generat sau menținut un sistem bipartidic”⁸.

Referitor la a doua lege, sistemul cu două tururi de scrutin are o forță dispersivă mai mică decât cea proporțională, așa că, deși efectul său de a păstra un sistem fragmentat rămâne puternic, efectul de a multiplica partidele poate fi încetinit de circumstanțe con-

tingente. În schimb, după părerea lui Duverger, forța multiplicatoare a sistemului proporțional este de necontestat.

Mecanismul de eliminare sau multiplicare a partidelor este rezultatul a doi factori: *factorul mecanic* și *factorul psihologic*. Primul constă în subreprezentarea celui de-al treilea partid cu un procent de locuri inferior celui de voturi. Prin factorul psihologic, electorii înțeleg că voturile date celui de-al treilea partid sunt irosite și că este preferabil să voteze pentru unul dintre cei doi candidați mai puternici, de obicei pentru *cel mai puțin neprețurat*, pentru a evita succesul candidatului neprețurat.

Critica

După formularea *legilor*, Duverger a primit numeroase critici, care acoperă diferite aspecte ale problemei. O primă critică este de tip metodologic și acoperă nivelul de analiză, formularea conceptului de *lege* și statutul științific al cercetării. Alte critici, tot de ordin metodologic, se referă la identificarea și la clarificarea conceptelor: modelele bipartidice și pluripartidice, actorii politici, reguli pentru a număra partidele. Aprecierile se referă la valoarea în sine ori la utilitatea unor legi și la factorii care intervin în dinamica dintre sistemele electorale și sistemele de partide; efectul psihologic asupra electoratului și partidelor; efectul mecanic de a transforma voturile în locuri și reducerea cantitativă cauzată de mecanismul electoral; clivaje în interiorul unei societăți.

În ceea ce privește reacțiile despre validitatea științifică a afirmațiilor lui Duverger, unii, printre care Lavau și Bogdanor, susțin că nu este posibilă obținerea generalizărilor valide într-o cercetare comparată privind științele sociale, că „fiecare teorie care susține că sistemul electoral reprezintă un factor cauzal fundamental în dezvoltarea sistemelor politice este neîntemeiată”, că „sistemele electorale trebuie să fie înțelese ținând cont de dezvoltarea istorică a unei societăți și că [această dezvoltare] este la rândul ei influențată profund de alegerile politice”⁹.

Alții, de exemplu Grumm, consideră că Duverger a interpretat greșit relația cauzală și că sistemele de partide determină sistemele electorale și nu invers¹⁰, ori că acestea influențează mai mult sistemul de guvernare decât cel de partide¹¹.

Lipson a dezvoltat o lucrare istorică pornind de la premisa că „atât din punct de vedere temporal, cât și logic, sistemul partidic primează în fața celui electoral”¹². În acest sens, J.M. Colomer afirmă că există deja o configurare partidică, iar această configurare va cristaliza, va consolida și va întări sistemul electoral în loc să genereze un alt sistem de partid. El ajunge la concluzia că:

1) *Instaurarea regulilor electorale majoritare a avut loc când deja existau configurații politice dominate de câteva partide.*

2) *Sistemele multipartid existau înainte de introducerea reprezentării proporționale și astfel ele sunt mai degrabă o cauză decât o consecință a adoptării acestui gen de reguli electorale*¹³.

Pentru teoreticienii „determinismului social”, autorul și-a concentrat atenția asupra unei variabile neinfluențe. Ei susțin că sistemele de partid sunt determinate în primul rând de prezența și de nivelul fracturilor sociale (clivaje) în interiorul unei societăți și că sistemele electorale joacă un rol secundar sau neinfluent (S.M. Lipset, D. Nohlen, J. Grumm)¹⁴. Cu

cât este mai mare numărul de clivaje într-o societate, cu atât este mai mare numărul de partide în societatea respectivă. Nohlen afirmă că numărul de clivaje ajunge să influențeze nu doar sistemul de partid, dar și natura sistemelor electorale dintr-o țară¹⁵. În țările unde există o fragmentare socială ridicată, există și o probabilitate ridicată de a adopta un sistem electoral de tip proporțional și de a se dezvolta un sistem pluripartidic. Din contră, dacă există o mare omogenitate socială, va exista și o mai mare probabilitate de a se adopta un sistem majoritar și de a se dezvolta un sistem bipartidic.

În antiteză cu școala determinismului social sunt „instituționaliștii” (W. Riker, M. Duverger, G. Sartori, R. Taagepera și M.S. Shugart), care răspund la această idee că orice grup definit la nivel social este mereu capabil să se organizeze în interiorul arenei politice ignorând problema acțiunii colective¹⁶. În plus, ei explică faptul că numărul de clivaje sociale este mai mare față de numărul de partide prezente în orice societate și că este greu de stabilit care clivaj este suficient de puternic să genereze un partid și care nu este. De asemenea, actorii politici pot reuni diverse grupări sociale și le pot manipula în diferite combinații¹⁷.

Referitor la discuția dacă sistemele electorale determină sistemele de partid sau invers, se poate găsi un punct comun între perspectiva instituționalistă și cea a determinismului social. Dacă este acceptat că sistemele electorale influențează capacitatea partidelor de a supraviețui și de a fi independente, este de așteptat că partidele la rândul lor vor încerca să-și modifice aceleași sisteme după propriul interes. Deci, criticile sociologice trebuie să țină cont de faptul că legile electorale conferă unor partide un avantaj pentru a putea justifica propensiunea lor pentru a le schimba.

Din punct de vedere sociologic, caracterul endogen poate sustrage structurilor electorale o parte din capacitatea lor de influență. Argumentul este că sistemele electorale pot fi schimbate cu o anumită ușurință și, în al doilea rând, schimbări frecvente, cu scopul de a obține avantaje de scurtă durată în favoarea partidelor, pot anula efectele de lungă durată ale unei legi electorale. De exemplu, un partid mic într-un sistem majoritar cu un singur tur de scrutin, în cazul în care ar percepe că sistemul poate fi modificat cu ușurință, ar putea încerca să-l înlocuiască în loc să intre într-o coaliție care poate să obțină o majoritate relativă.

Această analiză, deși fondată, nu este suficientă. În realitate, legile electorale sunt percepute „drept foarte stabile și rezistente la schimbare”¹⁸. Câștigătorii competiției sunt cei care trebuie să promoveze o schimbare a regulilor, iar acest lucru se întâmplă foarte rar și doar în cazul în care câștigătorii s-ar gândi că situația electorală s-a schimbat și că vechile reguli nu mai sunt în acord cu interesul lor, sau în cazul în care sistemul reprezintă simbolul unui regim politic nepopular, sau atunci când nu este clar cine sunt adversarii¹⁹.

Sartori este unul dintre cei care critică valoarea metodologică a teoriei lui Duverger și consideră că *relația cauzală* elaborată de el nu este suficient de întemeiată. El susține că în științele sociale „legile” sunt generalizări dotate cu *putere explicativă* care relevă o regularitate. Conceptul „putere explicativă” este crucial pentru că afirmă diferența dintre *legi științifice* și *legi statistice*. Ultimele cuantifică frecvențe, regularități, dar nu au putere explicativă. Dar forța unei explicații este cu atât mai mare cu cât o lege stabilește cu precizie relațiile de tip cauză-efect. Fără relații cauzale nu există „legi”, ci numai generalizări. Astfel Sartori explică faptul că Duverger face o confuzie între o *conexiune de asociere* și o *relație cauzală* și că o generalizare cauzală e verificabilă numai dacă respectivele cauze (legile electorale) și efecte (numărul de partide) sunt specificate în mod clar.

Dar o lege socială nu ar trebui să fie probabilistică și, dacă scopul este de a obține o lege de tip determinist, trebuie să fie analizate *condițiile*. Acestea se clasifică, în logică, în *necesare și suficiente*. O condiție este necesară când stabilește un *sine qua non*, când afirmă „nu fără asta”. O condiție este suficientă când afirmă „asta ajunge” pentru a produce un anumit efect.

Așa cum formulează Duverger legile lui („sistemul majoritar produce sisteme bipartidice”), sistemele electorale sunt condiții necesare și suficiente ale competiției bipartidice. Dar problema este că nu toate sistemele bipartidice adoptă sistemul majoritar și nu toate sistemele majoritare sunt asociate cu un sistem bipartidic. În plus, Sartori afirmă că legile care postulează numărul de partide trebuie să stabilească *cum* este determinat numărul lor și că Duverger nici nu definește *relația cauza-efect*, nici nu se ține de o regulă coerentă de calcul pentru partide. Câteodată enumeră toate partidele fără excludere, câteodată elimină unele partide considerându-le locale, sau jumătăți de partid, sau efemere²⁰.

Duverger încearcă să explice mecanica reductivă care acționează asupra sistemului de partid prin două efecte ale sistemului electoral: un efect mecanic și un efect psihologic. Așa că sistemele electorale au un efect dublu: unul asupra electorului, altul asupra numărului de partide. Cel mecanic este efectul natural al convertirii voturilor în locuri. Efectul reductiv este radical în prezența unui sistem majoritar simplu, puțin reductiv în prezența unui sistem majoritar cu balotaj și chiar multiplicator în cazul unui sistem proporțional (deși vom vedea că mulți teoreticieni susțin că orice sistem electoral, chiar și unul de tip proporțional, are un efect reductiv asupra numărului de partide).

Efectul psihologic acționează asupra electorului și se bazează pe faptul că electorul preferă să acorde sprijinul său candidaților cu probabilități concrete de a câștiga decât să irosească votul sprijinind candidații fără șanse. Cu timpul, acest efect va duce la concentrarea voturilor doar înspre candidații favoriți, reduși în context de echilibru la doi. Electorul suferă un efect *coercitiv*: dacă sistemul este *puternic (plurality)*, electorul va fi influențat să voteze pentru candidații cei mai puternici; din contră, cu cât un sistem e mai *slab*, cu atât electorul va fi mai puțin influențat. În acest context de analiză, Gary W. Cox a redefinit noțiunea efectelor psihologice în termeni de *coordonare strategică*, ce constituie mulțimea acțiunilor elitelor de partid (cu strategiile lor) și a electorilor (cu votul lor strategic) inițiate pentru a maximiza respectivele utilități²¹. Cox încearcă să amendeze discuția lui Duverger despre efectele psihologice căutând un fundament mai riguros pentru *legea* identificată decât o simplă tendință. El afirmă că mecanismul psihologic al electorului de a nu irosi votul pentru candidații mai slabi are limite teoretice și legături instituționale mult mai mari pentru a fi activat în mod automat și universal.

În primul rând, *votul strategic* este tipic actorilor „instrumental raționali”, care sunt interesați să condiționeze rezultatul alegerii și sunt pregătiți să-i părăsească pe cei ce pierd în favoarea câștigătorilor. Dar, lângă acești subiecți, sunt electorii care se mobilizează datorită etniei, clasei, religiei, identificării partidice, tematicilor campaniei electorale; cu alte cuvinte, este vorba de stimulente care nu iau în seamă logica „votului util”. Așa că bipartidismul poate fi încetinit de o mulțime de condiții:

- 1) *Prezența unor electori lipsiți de rațiune instrumentală pe termen scurt.*
- 2) *Lipsa informării publice despre preferințele alegătorilor și intențiile de vot.*
- 3) *Prezența sau absența unei opinii împărtășite asupra victoriei certe a unui anume candidat.*

4) *Prezența unor electori cu o preferință intensă asupra primei lor alegeri și indiferenți asupra unor alegeri ulterioare*²².

Condițiile de mai sus sunt necesare pentru validitatea legii lui Duverger. Aplicarea lor este direcționată de Cox în granițele fiecărei circumscripții uninominale.

De fapt, votul strategic (ca și *intrarea strategică*, adică intrarea potențialului candidat în competiție) se aplică numai la nivel de circumscripție electorală – așadar, efectul sistemului majoritar simplu este limitat la bipartidism local. Acum modelul lui Duverger trebuie să explice cum este posibil ca aceleași două partide să concureze în toate circumscripțiile, deși metoda garantează numai bipartidismul local. Proiectarea legii lui Duverger la nivel *sistemic*, pornind de la nivel local, a fost cercetată de Leys și de Sartori. Leys afirmă că votul strategic nu se dezvoltă în favoarea celor două partide mai puternice la nivel local, ci „în favoarea celor două partide care au cel mai mare număr de locuri în parlament, indiferent de puterea lor la nivel local”²³.

Pentru Sartori nu doar sistemele electorale influențează comportamentul electorului, dar și sistemul partidic în sine. Sistemul *plurality* nu are nicio influență (în afară de circumscripție) dacă sistemul partidic nu este *structurat*²⁴. Pentru a evalua efectele sistemelor electorale, trebuie să evaluăm și proprietățile *manipulatorii* și *canalizante* ale sistemului partidic. Așa cum putem să împărțim sistemele electorale în sisteme puternice și slabe (adică foarte influente și puțin eficace), putem să împărțim și sistemele partidice în puternice și slabe în funcție de structură (structurate sau nestructurate). Spunem că un sistem este *nestructurat* când electorul votează personalitatea notabilă și partidul este numai o etichetă fără valoare, când liderul aduce votul partidului. Din contră, avem de-a face cu un sistem puternic, *structurat* când există fidelitate față de partid și prin partid este ales candidatul²⁵. Pe scurt, un sistem de partid este structurat când partidul organizat de masă substituie partidul de lideri²⁶.

Efectul asupra numărului de partide este din necesitate un *efect reductiv*, pentru că, altfel, sistemul electoral nu are nicio eficacitate. Problema principală este *cum* trebuie numărate. Încercări de a stabili un mecanism de numărare a partidelor într-un sistem politic au fost subiecte de studiu pentru mai mulți cercetători. Douglas Rae a propus un *indice de fracționare*²⁷; Taagepera și Laakso au elaborat o altă măsură: *numărul efectiv de partide*²⁸; Sartori a propus două reguli care evaluează relevanța sistemică a partidelor (1976).

Indicele lui Rae arată probabilitatea ca fiecare doi membri ai parlamentului să fie din două partide diferite (variază între zero, există doar un partid, și unu, atâtea partide, cât numărul de parlamentari) și de fapt măsoară numărul de partide prin dimensiunea lor.

Acest indice are două defecte: supraevaluează partidele mai mari și le comprimă prea mult pe cele mici; în plus, mecanismul este insensibil la poziționarea partidelor și la diferențele de clivaj ce separă partidele între ele [Sartori, 1976].

Măsura lui Taagepera și a lui Shugart este o încercare de a stabili *numărul efectiv* al candidaților la nivel de circumscripție și are nevoie de „o definiție operațională a numărului de partide electorale ce depinde numai de cotele lor de voturi”²⁹. Ei folosesc indicele Hirschman-Herfindahl, utilizat în literatură în legătură cu organizarea industrială pentru a măsura nivelul de concentrare a vânzărilor într-un sector specific al producției.

Acest indice reprezintă instrumentul de măsură standard pentru a analiza nivelul de concentrare a votului într-o anumită arenă electorală³⁰. Formula care permite identificarea

partidelor semnificative este următoarea:

$$N = (\sum P^2)^{-1}$$

unde P_i este nivelul voturilor câștigate de către partidul i și N este pur și simplu o transformare a indicelui de fracționalizare a lui Rae: $N = 1/(1 - F)$.

Taagepera și Shugart, după ce au stabilit o metodă „numerațională” pentru partide, reformulează legile lui Duverger într-o singură regulă numită „regula generalizată a lui Duverger”, construind o relație între numărul de partide și *district magnitude*, adică numărul de poziții alocate într-o circumscripție:

$$N_s = 1.15 (2 + \log M)$$

unde $\log M$ reprezintă logaritmul decimal al magnitudinii circumscripției.

Acest model, deși reprezintă o încercare fascinantă și complexă de a analiza puterea și mărimea partidelor și relația dintre aceste caracteristici și structura politică, totuși din punctul de vedere al cercetării empirice nu este exhaustiv. De exemplu, India, Finlanda și Elveția au un număr de partide mai mare decât cel prevăzut după formulele menționate mai sus, în timp ce Italia sau Austria au un număr de partide mai mic decât cel așteptat după teoria lui Taagepera și Shugart, prin urmare aceste țări sunt în afara regulilor lor.

Sartori, în schimb, propune două reguli de cuantificare care iau în considerare mai mult *valoarea de poziție* a partidelor decât mărimea lor. Regula 1: un partid minor poate fi exclus de la numărare când, la distanță, este superfluu, adică nu este niciodată necesar pentru o coaliție majoritară. Din contră, un partid, deși mic, trebuie numărat dacă poate determina o posibilă majoritate guvernamentală. Această regulă se aplică partidelor orientate către guvernare și acceptate din punct de vedere ideologic. Forțele politice aflate în mod permanent în opoziție sau incompatibile ideologic necesită o nouă regulă. Regula 2: un partid este relevant când existența sa influențează tacticile partidelor și alterează direcția competiției, către dreapta sau către stânga, a partidelor orientate către guvernare. Partidele, pentru a fi relevante, trebuie să aibă un *potențial de coaliție*, pe baza regulii 1, sau un *potențial de șantaj*, pe baza regulii 2. Partidele fără unul dintre cele două potențiale sunt irelevante și nu ar trebui să fie numărate.

Astfel, Sartori reformulează legile lui Duverger, afirmând că sistemele *plurality* pot să aibă un efect asupra numărului de partide numai dacă sistemul partidic este structurat și există partide de masă. În lipsa unui sistem structurat și a unor partide organizate la nivel național, competiția cu un sistem de tip majoritar simplu ar fi putut să ducă la o competiție dualistă în interiorul fiecărei circumscripții, dar nu neapărat la un bipartidism la scară națională, pe motiv că nu există nicio siguranță că partidele vor fi aceleași în orice circumscripție.

Odată cu evaluarea numărului de partide, trebuie identificate în mod exact și sistemele bipartidice. În asemenea situații sunt necesare reguli de numărare și excludere. Sartori sugerează că un sistem bipartidic ar trebui să aibă trei proprietăți: *i)* pe termen lung două partide se detașează în mod continuativ și net de celelalte, în așa fel încât *ii)* fiecare dintre cele două are posibilitatea de a concura pentru majoritatea absolută a locurilor și prevede posibilitatea alternării la guvernare, *iii)* fiecare dintre ei, atunci când este la putere, guvernează singur.

După ce Sartori a definit sistemele de partid și sistemele electorale, ambele împărțite în *puternice* și *slabe*, acesta construiește un model sistemic:

Sistemul partidic	Sistemul electoral	
	Puternic	Slab
Puternic (structurat)	(I) Efectul reductiv al sistemului electoral	(II) Efectul contrabalansant - blocant al sistemului de Partid
Slab (nestructurat)	(III) Efectul reductiv-blocant	(IV) Nicio influență la nivel de circumscripție

Tab.1. Efectele sistemelor de partid combinate cu sistemele electorale

Odată stabilită mecanica sistemică, Sartori încearcă la rândul lui să formuleze anumite legi. Spre deosebire de legile lui Duverger, regulile sunt formulate ținând cont de *condițiile necesare și suficiente* explicate mai sus.

Factorul cauzal, în acest caz legea electorală, este considerat drept *condiție suficientă*, dar nu izolat. În plus, au fost identificate două *condiții necesare*: structurarea sistemului de partide și *dispersarea inter-circumscripțională*, adică distribuirea opiniilor electoratului la nivel de circumscripție fără ca această concentrare să fie supra-majoritară³¹.

Legea 1. Cu structurarea sistemică și dispersarea inter-circumscripțională (condiție necesară), un sistem uninominal produce (aceasta este condiția suficientă) un format bipartidic.

Legea 1.1. O structurare sistemică foarte puternică este condiția necesară și suficientă a unui format bipartidic.

Legea 2. Cu structurarea sistemică, dar fără dispersarea inter-circumscripțională, un sistem uninominal produce (aceasta este condiția suficientă) eliminarea partidelor sub-majoritare, dar nu poate elimina atâtea partide care se adaugă la primele două, câte sunt concentrările supra-majoritare relevante.

Legea 3. Cu structurarea sistemică, sistemele proporționale obțin efecte reductive (condiția suficientă) din non-proporționalitatea lor. Cu cât este mai mare impuritatea sistemului proporțional, cu atât mai mare este dificultatea pentru partidele mici de a intra în parlament, iar efectul reductiv va fi mai sensibil.

Legea 3.1. O structurare sistemică puternică este o condiție necesară și suficientă pentru a menține orice sistem de partide care preexistă la introducerea sistemului proporțional.

Legea 4. Fără structurarea sistemică și cu un sistem proporțional pur, partidele sunt libere să devină atâtea câte permite electoratul.

În ceea ce privește efectele *ipotezei* lui Duverger (scrutinul cu două tururi și sistemul proporțional tind spre pluripartidism), Sartori propune, și în acest caz, împărțirea sistemelor cu două tururi în: tip *puternic*, când operează în circumscripții uninominale, reduce cursa la doi și cere majoritatea absolută; tip *puternic-slab*, în funcție de cât de mult balotajul filtrează candidații; tip *slab*, când condițiile de mai sus dispar. Acest model este necesar pentru că scrutinul cu două tururi este un sistem cu mai multe variante: este aplicabil și circumscripțiilor uninominale și plurinominale; permite și majoritatea absolută, și majoritatea relativă; are drept urmare că cei admiși la balotaj pot fi numai doi, cei mai votați în

primul tur, ori mai mulți, sau poate permite și intrarea noilor candidați.

Scrutinul cu balotaj pune în joc noi factori care nu sunt afectați de celelalte sisteme. Metoda majoritară și cea proporțională înregistrează numai prima preferință a electorului ori, în orice caz, una singură. Scrutinul cu două tururi, în schimb, înregistrează o scară cu mai multe preferințe care este deja o ordine a preferințelor. Se poate spune că scrutinul cu două tururi pune în valoare „ciorchini” sau *familii de preferințe*³². Domenico Fisichella, după analizarea efectelor empirice ale scrutinului cu balotaj, ajunge la concluzia că „formulele cu două tururi nu predispun de la sine la niciun format (partidic) specific” și că efectul scrutinului cu balotaj este mai degrabă *dis-reprezentativ* decât reductiv sau multiplicativ al numărului de partide³³.

Efectul multiplicativ al scrutinului proporțional a fost criticat din următoarele temeuri. Un sistem proporțional pur este un sistem fără efecte, deoarece „fotografiază” situația. Adoptarea sistemului proporțional, din punct de vedere istoric, are loc în momentul în care noi actori încep să intre în arena politică prin extinderea sufragiului și după o experiență majoritară. Prin sistemul proporțional, electorii erau eliberați din efectele frenante preexistente și anumite obstacole erau depășite. De fapt, în cazurile în care proporționalul este urmărit de apariția noilor partide, nu înregistrăm efectele sistemului proporțional, deși înregistrăm efectele colaterale derivate din depășirea obstacolelor preexistente (electoratul restricționat, formule electorale *puternice*)³⁴.

Sistemul proporțional acționează asupra sistemului de partide numai în cazurile în care nu este „pur”, după *neproporționalitatea* lui. Acest sistem are, de fapt, multe formule în funcție de mărimea circumscripțiilor, clauze de excludere, praguri, prime electorale, diferite modalități de transformare a voturilor în locuri. De exemplu, o regulă generală este: cu cât este mai mică circumscripția, cu atât este mai scăzută proporționalitatea și invers. Totuși relația dintre mărimea circumscripției și proporționalitate este curbilinie: odată cu creșterea magnitudinii circumscripției, scade rata proporționalității (vezi Lijphart, 1984). Față de sistemul proporțional (mai precis, trei tipuri de sisteme proporționale: *votul unic netransferabil*, SNTV; *largest-remainders proportional representation*, LRPR; *divisor-based proportional representation*, DBPR), Cox încearcă să aplice și în acest caz formula lui Duverger prin *regula M + 1* pentru a demonstra teoria lui despre votul strategic³⁵.

Concluzii

Actualmente pare mai mult decât incontestabilă, chiar superfluă, afirmația că sistemele electorale reprezintă o variabilă crucială a proceselor politice în regimurile democratice. Valul recent al reformelor electorale atât în țările democratice consolidate, cât și în cele pe cale de democratizare, și modalitatea prin care aceste reforme au fost împlinite reprezintă dovada evidentă a importanței lor. Pentru foarte mult timp, totuși, aceasta nu a fost viziunea dominantă, din contră, au avut loc dispute teoretice despre rolul efectiv al sistemelor electorale în interiorul sistemelor de partide. Abordarea și perspectiva au fost diferite (școala europeană, școala americană, școala instituționalistă, școala sociologică etc.), însă ambele trebuie luate în considerare și ambele ne ajută să analizăm mecanismele politice. De fapt, deși este cert că adoptarea unui principiu de reprezentare e cauzat în mare parte de procese istorice și de condiții sociale³⁶, este de asemenea adevărat că într-o oarecare măsură sistemele electorale au fost utilizate pentru scopuri partizane³⁷.

Lui Duverger îi este recunoscut faptul că a fost primul care a investigat influența siste-

melor electorale asupra sistemelor de partide cu o anume rigoare și s-a afirmat despre el că este „cel care a dat disciplinei o științificitate până atunci absentă”³⁸. De la Duverger și până astăzi, acest segment al disciplinei științelor politice a devenit din ce în ce mai investigat și importanța sa tot mai accentuată. Astăzi nu doar teoreticienii discută despre dinamica dintre sisteme electorale și sisteme politice, dar și politicienii, liderii, strategii ingineriei politice.

Totuși, în privința analizării rezultatelor și cercetărilor empirice, s-a observat dificultatea stabilirii unei adevărate *legi* în științele sociale. Foarte multe variabile istorice, sociale, instituționale, culturale, contingente intervin în încercarea de a institui reguli coerente, verificabile empiric, universale, și care prevăd rezultate sigure.

În acest sens, nu numai legile lui Duverger sunt supuse unor critici, dar și teoriile celor care încearcă să îmbunătățească conținutul teoriei lui Duverger sau încearcă să construiască modele alternative, expunându-se astfel la greșeli metodologice sau empirice. S-a putut constata o dificultate în încercarea de a găsi o înțelegere comună referitor la concepte precum sistem bipartidic/pluripartidic, la metode de verificare a efectelor reductive sau multiplicative ale sistemului electoral, la metode de numărare a partidelor.

De exemplu, dacă luăm în considerare cercetarea lui Rae, vedem că indicele lui de fracționare a avut succes din punct de vedere statistic, dar nu a fost satisfăcător în ceea ce privește consecințele legilor electorale. Asta pentru că procentele stabilite de Rae sunt pur și simplu reformulări *ex post*. Sistemul său bipartidic este definit în procente: sistemele bipartidice sunt sisteme în care primul partid deține mai puțin de 70% din locuri și cele două partide mai mari împreună nu dețin mai mult de 90% din locuri³⁹. Limitele empirice ne arată niște exemple: Turcia în 1956 (suma primelor două partide era 98,6%), Germania în 1976 (suma primelor două partide era 92,1%), Grecia în 1981 (suma primelor două partide era 95,6%).

Se mai poate identifica încă o dificultate metodologică. Dacă luăm în considerare numai *formatul* sistemului partidic și oțitem *mecanica*, adică trăsăturile funcționării, nu am putea să explicăm de ce, de exemplu, cel australian este considerat un sistem bipartidic în momentul în care, din punct de vedere contabil, este un format tripartidic consolidat (există o simbioză între două partide: Liberal Party și Country Party). Absența criteriilor de relevanță ar duce la numărarea tuturor partidelor și s-ar ajunge la concluzia că numai trei țări au un sistem bipartidic: Statele Unite, Malta (din 1964) și Africa de Sud. Celelalte țări considerate bipartidice au adesea mai mult de două partide și foarte des un al treilea partid: în Noua Zeelandă au fost trei partide în 1966, 1978, 1981 și timp de douăzeci de ani Social Credit Party avea între 6% și 20% din voturi; Austria a avut aproape întotdeauna trei-patru partide; în Canada sunt patru partide și câteodată cinci (în 1968, 1972, 1974), iar în 1965 erau șase partide. Anglia are un al treilea partid liberal care câștiga între 10% și 25% din voturi, iar în 1979 sistemul englez a ajuns până la 10 partide⁴⁰.

Și relația dintre sistemele bipartidice și scrutinul proporțional poate fi contestată: Malta și Austria au un sistem bipartidic și o reprezentare proporțională, la fel Argentina, Costa Rica, Venezuela. Exemplele de mai sus reprezintă câteva dovezi care confirmă că legile lui Duverger, așa cum au fost formulate, nu reușesc să ajungă la rezultatele dorite.

Totuși, modelele lui Duverger reprezintă un punct de pornire pentru elaborări ulterioare și, integrate cu alte variabile și canalizate într-o schemă metodologică mai riguroasă, pot să ofere astăzi instrumentele valide și utile pentru a analiza atât dinamica electorale, cât și cele instituționale și strategice ale actorilor politici.

Referințe

- 1 Vernon Bogdanor și David Butler, *Democracy and Elections* (Cambridge: Cambridge University Press, 1983).
- 2 Traducerea tuturor lucrărilor care nu au fost traduse în limba română este efectuată de autor.
- 3 Maurice Duverger, *Les Partis politiques* (Paris: Armand Colin, 1951).
- 4 *Ibid.*
- 5 *Ibid.*
- 6 Riker va vorbi de "acumularea cunoașterii" și din această perspectivă îl comentează pe Duverger. El părăsește orice speranță în legătură cu a doua lege, aceea despre efectele sistemului proporțional și spune că "pare imposibil a salva ipoteza (lui Duverger) modificând-o". Riker ajunge la aceleași concluzii despre efectele sistemului cu două tururi de scrutin, așa că analiza lui cuprinde de fapt numai prima lege, cea despre efectele sistemului *plurality*.
- 7 William H. Riker, „The Two-party System and Duverger’s Law: An Essay on the History of Political Science”, *American Political Science Review* 76 (Dec., 1982).
- 8 Maurice Duverger, *Les Partis politiques* (Paris: Armand Colin, 1951); *idem*, *L’Influence des systèmes électoraux sur la vie politique* (Paris: Armand Colin, 1950).
- 9 Vernon Bogdanor și David Butler, *Democracy and Elections* (Cambridge: Cambridge University Press, 1983).
- 10 John G. Grumm, „Theories of Electoral Systems”, *Midwest Journal of Political Science* 2, No. 4 (Nov., 1958).
- 11 Harry Eckstein, „The Impact of Electoral Systems on Representative Government”, în *Comparative Politics: A Reader*, ed. Eckstein și David Apter (New York: The Free Press, 1963).
- 12 Lipson, Leslie, *The Democratic Civilization* (New York: Oxford University Press, 1964).
- 13 Josep M. Colomer, „It’s Parties That Choose Electoral Systems (or Duverger’s Law Upside Down)”, *Political Studies* 53, No. 3 (2005).
- 14 Seymour Martin Lipset și Stein Rokkan, *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives* (New York: The Free Press, 1967); Dieter Nohlen, *Sistemas electorales del mundo* (Madrid: Centro de Estudios Constitucionales, 1981); John G. Grumm, „Theories of Electoral Systems”, *Midwest Journal of Political Science* 2, No. 4 (Nov., 1958).
- 15 Nohlen, Dieter, *Enciclopedia electoral latinoamericana y del Caribe* (San Jose: Instituto Interamericano de Derechos Humanos, 1993).
- 16 Mancur Olson, *The Logic of Collective Action, Public Goods and the Theory of Groups* (Cambridge: Harvard University Press, 1965).
- 17 Elmer Eric Schattschneider, *The Semisovereign People: A Realist’s View of Democracy in America* (New York: Harcourt Brace College Publishers, 1960).
- 18 Arend Lijphart, *Electoral Systems and Party Systems: A Study of Twenty-Seven Democracies, 1945–1990* (Oxford: Oxford University Press, 1994), 52.
- 19 Gary W. Cox, *Making Votes Count. Strategic Coordination in the World’s Electoral Systems* (Cambridge: Cambridge University Press, 1997).
- 20 Giovanni Sartori, *Elementi di teoria politica*, 3rd edn. (Bologna: Il Mulino, 1995), 42.
- 21 Alessandro Chiaramonte, *Tra maggioritario e proporzionale* (Bologna: Il Mulino, 2005).
- 22 Gary W. Cox, *Making Votes Count. Strategic Coordination in the World’s Electoral Systems* (Cambridge: Cambridge University Press, 1997).
- 23 Colin Leys, „Models, Theories, and the Theory of Political Parties”, *Political Science* 7, No. 2

- (1959).
- 24 Giovanni Sartori, „Political Development and Political Engineering”, în *Public Policy*, Vol. XVII, ed. D. Montgomery și A.O. Hirschman (Cambridge: Harvard University Press, 1968).
- 25 Giovanni Sartori, *Elementi di teoria politica*, 3rd edn. (Bologna: Il Mulino, 1995), 50.
- 26 Cf. conceptul de *freezing* al lui Lipset și Rokkan – vezi Seymour Martin Lipset și Stein Rokkan, *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives* (New York: The Free Press, 1967).
- 27 Douglas Rae, *The Political Consequences of Electoral Laws*, 2nd edn. (New Heaven: Yale University Press, 1967), 53–8.
- 28 Rein Taagepera și Matthew Soberg Shugart, *Seats and Votes: The Effects and Determinants of Electoral Systems* (New Heaven: Yale University Press, 1989), 77–91.
- 29 *Ibid.*
- 30 Gary W. Cox, *Making Votes Count. Strategic Coordination in the World's Electoral Systems* (Cambridge, Cambridge University Press, 1997), 54.
- 31 Giovanni Sartori, *Elementi di teoria politica*, 3rd edn. (Bologna: Il Mulino, 1995).
- 32 *Ibid.*
- 33 Domenico Fisichella, *Elezioni e Democrazia* (Bologna: Il Mulino, 1982).
- 34 Giovanni Sartori, *Elementi di teoria politica*, 3rd edn. (Bologna: Il Mulino, 1995).
- 35 Gary W. Cox, *Making Votes Count. Strategic Coordination in the World's Electoral Systems* (Cambridge, Cambridge University Press, 1997); Nelson W. Polsby și Aaron Wildavsky, *Presidential Elections: Strategies of American Electoral Politics*, 4th edn. (New York: Scribner, 1976); Rein Taagepera și Matthew Soberg Shugart, *Seats and Votes: The Effects and Determinants of Electoral Systems* (New Heaven: Yale University Press, 1989).
- 36 „Sistemele electorale în democrațiile occidentale nu au fost inventate «la masă» de către politologi și testate în mod concret; acestea s-au dezvoltat istoric, vorbind în interiorul unui proces evolutiv destul de lung” [Nohlen, in Lijphart and Grofman, 1984].
- 37 Sistemele electorale sunt „instrumentul manipulativ prin excelență al proceselor politice” – vezi Giovanni Sartori, „Political Development and Political Engineering”, in *Public Policy*, Vol. XVII, ed. D. Montgomery și A.O. Hirschman (Cambridge: Harvard University Press, 1968).
- 38 William H. Riker, „The Two-party System and Duverger's Law: An Essay on the History of Political Science”
, *American Political Science Review* 76 (December, 1982).
- 39 Douglas Rae, *The Political Consequences of Electoral Laws*, 2nd edn. (New Heaven: Yale University Press, 1967).
- 40 Giovanni Sartori, *Elementi di teoria politica*, 3rd edn. (Bologna: Il Mulino, 1995); *idem*, „Le leggi sull'influenza dei sistemi elettorali”, *Rivista italiana di scienza politica* 1 (1984).

Bibliografie

1. Baldini, Gianfranco, Adriano Libri Pappalardo. *Sistemi elettorali e partiti nelle democrazie contemporanee*. Roma-Bari: Laterza, 2004.
2. Bogdanor, Vernon, David Butler. *Democracy and Elections*. Cambridge: Cambridge University Press, 1983.
3. Chiaramonte, Alessandro. *Tra maggioritario e proporzionale*. Bologna: Il Mulino, 2005.
4. Colomer, Josep M. „It's Parties That Choose Electoral Systems (or Duverger's Law Upside Down)”. *Political Studies* 53, No. 3 (2005), 1–21.
5. Cox, Gary W. *Making Votes Count. Strategic Coordination in the World's Electoral Systems*.

Cambridge: Cambridge University Press, 1997.

6. Duverger, Maurice. *L'Influence des systèmes électoraux sur la vie politique*. Paris: Armand Colin, 1950.
7. Duverger, Maurice. *Les Partis politiques*. Paris: Armand Colin, 1951.
8. Eckstein, Harry. „The Impact of Electoral Systems on Representative Government”. În *Comparative Politics: a Reader*, editată de Harry Eckstein și David Apter, 247–254. New York: Free Press, 1963.
9. Fisichella, Domenico. *Elezioni e Democrazia*. Bologna: Il Mulino, 1982.
10. Fisichella, Domenico. *Istituzioni e Società*. Napoli: Morano, 1986.
11. Grumm, John G. „Theories of Electoral Systems”. *Midwest Journal of Political Science* 2, No. 4 (Nov., 1958), 357–76.
12. Lavau, Georges. *Partis politiques et réalités sociales: Contribution à une étude réaliste des parties politiques*. Paris: Armand Colin, 1953.
13. Leys, Colin. „Models, Theories, and the Theory of Political Parties”. *Political Studies* 7, No. 2 (1959), 127–46.
14. Lijphart, Arend. „The Political Consequences of Electoral Laws, 1945–1985”. *American Political Science Review* 84, No. 2 (June, 1990), 481–96.
15. Lijphart, Arend. *Electoral Systems and Party Systems: A Study of Twenty-seven Democracies, 1945–1990*. Oxford: Oxford University Press, 1994.
16. Lijphart, Arend. *Le democrazie contemporanee*. Bologna: Il Mulino, 1988 (1984).
17. Lijphart, Arend, Grofman, B. *Changes and Choices in Electoral Systems*. New York, Praeger, 1984.
18. Lipset, Seymour Martin, Stein Rokkan. *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. New York: The Free Press, 1967.
19. Lipson, Leslie. *The Democratic Civilization*. New York: Oxford University Press, 1964.
20. Nohlen, Dieter. *Enciclopedia electoral latinoamericana y del Caribe*. San Jose: Instituto Interamericano de Derechos Humanos, 1993.
21. Nohlen, Dieter. *Sistemas electorales del mundo*. Madrid: Centro de Estudios Constitucionales, 1981.
22. Nohlen, Dieter. *Wahlsysteme der Welt: Daten und Analysen: ein Handbuch*. München: Piper, 1978.
23. Olson, Mancur. *The Logic of Collective Action, Public Goods and the Theory of Groups*. Cambridge: Harvard University Press, 1965.
24. Piretti, Maria Serena. *I Sistemi Elettorali in Europa tra '800 e '900*. Roma-Bari: Laterza, 1997.
25. Piretti, Maria Serena. *La fabbrica del voto*. Roma-Bari: Laterza, 1998.
26. Piretti, Maria Serena. *La legge truffa*. Bologna: Il Mulino, 2003.
27. Polsby, Nelson W., Aaron Wildavsky. *Presidential Elections: Strategies of American Electoral Politics*, 4th edn. New York: Scribner, 1976.
28. Rae, Douglas. *The Political Consequences of Electoral Laws*, 2nd edn. New Heaven: Yale University Press, 1967.
29. Riker, William H. „Implications from the Disequilibrium of Majority Rule for the Study of Institutions”. *American Political Science Review* 74, No. 2 (1980), 432–46.
30. Riker, William H. „The Two-Party System and Duverger's Laws: an essay on the History of Political Science”. *American Political Science Review* 76 (Dec., 1982), 753–66.
31. Sartori, Giovanni. *Mala tempora*. Roma-Bari: Laterza, 2004b.
32. Sartori, Giovanni. „Le leggi sull'influenza dei sistemi elettorali”. *Rivista italiana di scienza politica*

- 1 (1984).
33. Sartori, Giovanni. „Political Development and Political Engineering”. În *Public Policy, Vol. XVII*, editată de D. Montgomery și A.O. Hirschman, 261–98. Cambridge: Harvard University Press, 1968.
34. Sartori, Giovanni. *Elementi di teoria politica*, 3rd edn. Bologna: Il Mulino, 1995.
35. Sartori, Giovanni. *Ingegneria costituzionale comparata*, 5th edn. Bologna: Il Mulino, 2004a.
36. Sartori, Giovanni. *Parties and Party Systems*, Cambridge University Press, 1976.
37. Schattschneider, Elmer Eric. *The Semisovereign People: A Realist's View of Democracy in America*. New York: Harcourt Brace College Publishers, 1960.
38. Taagepera, Rein, Matthew Soberg Shugart. „Predicting the Number of Parties: A Quantitative Model of Duverger's Mechanical Effects”. *American Political Science Review* 87 (1993), 455–64.
39. Taagepera, Rein, Matthew Soberg Shugart. *Seats and Votes: The Effects and Determinants of Electoral Systems*. New Heaven: Yale University Press, 1989.